

LUCJA RYŃSKA

NIEPAŃSTWOWA WYŻSZA SZKOŁA PEDAGOGICZNA

W BIAŁYMSTOKU

E-MAIL: I-RYNSKA@TLEN.PL

ROLNIK W SPOŁECZNEJ ŚWIADOMOŚCI MIESZKAŃCÓW NA PRZYKŁADZIE WYBRANYCH WSI WOJEWÓDZTWA PODLASKIEGO

Wprowadzenie

Rolnik w Polsce określany jest jako ktoś związany z rolnictwem. Maria Halamska podzieliła rolników: według kryterium formalnego – rolnikiem jest właściciel, dzierżawca, użytkownik pewnego obszaru ziemi (związek agrarno-formalny); według kryterium dochodowego – rolnikiem jest ten, kto zajmuje się produkcją i sprzedają produktów wytworzonych w gospodarstwie rolnym i z tej działalności otrzymuje większość swojego dochodu (związek socjoekonomiczny) oraz według kryterium samoświadomości – rolnik to ten, który uważa się za rolnika, decyduje tu poczucie przynależności do grupy, tożsamość [Halamska 2000, s. 9]. Najszerszym kryterium „rolniczości” jest użytkowanie gospodarstwa rolnego. Statystyka definiuje rolnika jako użytkownika gospodarstwa rolnego, czyli „gruntów rolnych wraz z gruntami leśnymi, budynkami lub ich częściami, urządzeniami i inwentarzem, jeżeli stanowią zorganizowaną całość gospodarczą, oraz prawami i obowiązkami związanymi z prowadzeniem gospodarstwa rolnego” [GUS 1998] o powierzchni większej niż 1ha.

Kim jest rolnik? Jaki obraz rolnika tkwi w świadomości społecznej mieszkańców wsi? Na tak postawione pytania chciałabym spróbować odpowiedzieć w tym artykule, który napisałam na podstawie badań nad statusem rolnika.

Cel i przedmiot badań

Celem poznawczym badania było ustalenie koncepcji metodycznej dotyczącej statusu rolnika w strukturze społecznej mieszkańców wsi.

Cele praktyczne sprowadzają się do:

- 1) zrozumienia sytuacji rolników w wyniku transformacji ustrojowej po 1989 roku w Polsce i poznania sposobów dostosowania się rolników do wymagań rynku;
- 2) dokonania analizy zmian, jakie nastąpiły w strukturze społecznej mieszkańców wsi;
- 3) określenia pozycji rolnika w strukturze społecznej.

Zgromadzone informacje w trakcie badań mogą posłużyć celom praktycznym, przez wykorzystanie przy podejmowaniu działań administracyjnych lub politycznych.

Przedmiotem badań były poglądy rolników indywidualnych z wybranych wsi z województwa podlaskiego.

Sposób realizacji badań

Badania były realizowane w postaci sondażu dwukrotnego. Pierwsze badanie przeprowadziłam w 2005 roku (sierpień – październik) objął on 57 rolników ze wsi: Radziucie (23 rolników), Nowa Wola (17) i Bruszewo (17). Drugie badania zrealizowałam w 2010 roku (lipiec - wrzesień) i dotyczyły one 60 rolników ze wsi: Radziucie (19), Nowa Wola (20) i Bruszewo (21). Sondaż dwukrotny przeprowadziłam nie po to, aby przedstawić dynamikę zmian, ale po to, aby wskazać na trwałość wzorów zachowań i postaw mieszkańców wsi. Sama prowadziłam badania, co z jednej strony rodzi niebezpieczeństwo subiektywizacji wyników, ale z drugiej strony daje możliwość prowadzenia obserwacji badanego środowiska. Czas trwania wywiadu był bardzo zróżnicowany: od 30 minut do 2 godzin. Badania były przeprowadzone już po zmianie systemu gospodarczego (1989 rok) i po wstąpieniu Polski do UE (2004 roku), ale poziom emocji respondentów związany z tymi zmianami był znaczny.

Opinie mieszkańców wsi zebrane zostały techniką wywiadu pogłębionego na podstawie kwestionariusza status rolnika w strukturze społecznej mieszkańców na przykładzie wybranych wsi województwa podlaskiego. Wywiad ten zawierał 23 pytania, w większości otwarte, i metryczkę. Informacje zawarte w metryczce dotyczyły: płci rolników, ich wieku, wykształcenia, posiadanych następców, obszaru i specjalizacji gospodarstwa oraz uzyskiwanych dochodów. Zastosowałam w ankiecie znaczną liczbę pytań otwartych ze względu na specyficzny charakter tematu i szczególny rodzaj zbiorowości poddanej

badaniom. Wspólnoty wiejskie, szczególnie gdy temat obejmuje sferę wartości, narzucają jakościowe metody badań. Wypełniony kwestionariusz wywiadu był uzupełniony dodatkowymi informacjami zanotowanymi w trakcie rozmowy i po jej zakończeniu. Ankieta stanowi zespół wywołanych przez badacza treści, opracowanych zgodnie z zasadami metody analizy jakościowej. W trakcie opracowywania zebranych materiałów odwoływałam się do technik jakościowych. Każdy wywiad traktowałam jako „studium przypadku” i poddawałam jakościowej analizie treści. W treści pracy wykorzystałam cytaty z kwestionariusza, które zostały zakodowane w następujący sposób (przykłady):

- a. (I/20R/12) – I – pierwsze badanie z 2005 roku,
20R- respondent 20 ze wsi Radziucie,
12- numer pytania z kwestionariusza;
- b. (I/32NW/17) – I – pierwsze badanie z 2005 roku,
32 NW - respondent ze wsi Nowa Wola,
17- pytanie 17 kwestionariusza;
- c. (II/43B/21) – II – drugie badanie z 2010 roku,
43B- respondent 43 ze wsi Bruszewo,
21- odpowiedź na 21 pytanie z kwestionariusza.

Charakterystyka badanych miejscowości

Zasugerowałam się strategią rozwoju województwa podlaskiego do 2010 roku oraz teorią „trzech szybkości” (szybkość naturalna – rolnictwo ekstenzywne, typ przemysłowy – rolnictwo intensywne, typ postindustrialny - różne znaczenie tego określenia) i na tej podstawie wybrałam nielosowo trzy wsie o pewnych specyficznych, rolniczych cechach:

- Radziucie (obszar północny; gmina Sejny) - wieś położona w województwie podlaskim, w powiecie sejneńskim, w gminie Sejny, nad jeziorem Gaładuś. W latach 1975-1998 miejscowość administracyjnie należała do województwa suwalskiego. Liczba mieszkańców (dane z Urzędu Gminy w Sejnach z 16.07.2012): 130 osób, liczba gospodarstw indywidualnych – 41. Wieś zamieszkują Litwini. Obecnie we wsi nie ma żadnej infrastruktury, oprócz drogi asfaltowej w głównej części wsi, bo pozostałe drogi są polne, szutrowe. Wieś nie posiada połączenia komunikacyjnego- autobusowego, nie ma świetlicy, straży pożarnej, kościoła, sklepu (niektóre obiekty znajdują w miejscowości Żegary, oddalonej o 1 km). Od czasu do czasu przyjeżdża sklep obwoźny. Nie ma żadnego

- obiekty „użyteczności publicznej”, mieszkańcy nie tworzą zintegrowanej wspólnoty wiejskiej, często pracują poza gospodarstwem w Sejnach lub dalej poza granicami kraju związani z miastem dodatkowymi zarobkami, trwają jednakże przy zajęciach rolniczych. Nie realizują się zawodowo jako rolnicy, ale równocześnie dążą do miasta oraz do „dobrego gospodarza”. Sytuacja ta pozwala na postawienie hipotezy, że wieś ta stanowi społeczność „rozdroża”, której sytuacja wymaga dokonywania stałych wyborów drogi życiowej.
- Nowa Wola (obszar południowo-wschodni; gmina Michałowo) - wieś położona w województwie podlaskim, w powiecie białostockim, w gminie Michałowo. W latach 1975-1998 miejscowość położona była w województwie białostockim. Liczba mieszkańców (dane z Urzędu Gminy w Michałowie z 16.07.2012) - 304 mieszkańców, 108 gospodarstw indywidualnych. Wieś zamieszkują osoby wyznania katolickiego i prawosławnego. Dominuje tu ekstensywna działalność, gospodarka zbliżona do naturalnej, niska wydajność pracy, z reguły brak następców, bez perspektyw na dalszy rozwój ewentualnie rozwój wielofunkcyjny. Mieszkańcy znajdują się w sytuacji „stałego wyboru”, co nie ułatwia ich identyfikacji z zawodem rolnika. Widocznym przejawem tych trudności był wysoki poziom emocji demonstrowany przez mieszkańców w toku przeprowadzanych wywiadów.
  - Bruszewo (obszar zachodni; gmina Sokoły) - wieś położona w województwie podlaskim, w powiecie wysokomazowieckim, w zachodniej części gminy Sokoły, w zasięgu geograficznego regionu Wysoczyzny Wysokomazowieckiej. W latach 1975-1998 miejscowość administracyjnie należała do województwa łomżyńskiego. Liczba mieszkańców (dane z Urzędu Gminy Sokoły z 16.07.2012): 352 osoby, gospodarstw indywidualnych - 110 (120 jednostek wymiarowych, czyli podatników od nieruchomości). Wieś o szlacheckim pochodzeniu. Występuje tu wysoka intensyfikacja produkcji; specjalistyczne, towarowe gospodarstwa o wysokiej wydajności pracy, nowoczesne z perspektywami do dalszego rozwoju oraz stabilna liczba funkcjonujących rolników. Wiele faktów przedstawionych przez respondentów wskazuje na duży stopień integracji mieszkańców wsi. Dla większości mieszkańców prowadzone gospodarstwo rolne jest jedynym źródłem utrzymania. Rozmowy prowadzone w tej wsi miały stosunkowo „niską temperaturę” emocji, niski poziom agresji i stosunkowo nieliczne postawy niezadowolenia.

Rolnik w społecznej świadomości mieszkańców badanych wsi

Świadomość społeczna mieszkańców wsi jest określona przez ich przekonania, sądy, idee, nawyki myślowe dotyczące tego, „jak jest”. Ankietowani przedstawili obraz rolnika z różnych perspektyw. Problemem stało się znalezienie takiego uniwersalnego określenia, które łączyłoby poglądy mieszkańców wszystkich wsi.

Mieszkańcy wsi odpowiadali najczęściej, że osoba, której uprawa ziemi stanowi główne źródło utrzymania jest rolnikiem:

- wieś Radziucie:
Rolnik ma gospodarstwo i uprawia ziemię. Gospodaruje na własnej ziemi, utrzymuje się z pracy, z ziemi lub hoduje zwierzęta i z tego żyje. Podstawą działalności takiego rolnika jest gospodarka naturalna, nie szkodząca środowisku. Rozumie on, że nie można za bardzo ingerować w naturę. Przemysłowa produkcja jest niedopuszczalna, ponieważ niszczy to co dała natura w sposób nieodwracalny. Rolnik, to nie jest sam zawód, to również sposób egzystencji. Przyroda, natura, ziemia to wszystko przenika, że trudno od siebie oddzielić (II/18R/4)
- wieś Nowa Wola:
Rolnik jest właścicielem ziemi, bardzo lubi przyrodę i lubi pracować. Ma zapał do pracy i nie może się zniechęcać. Mimo rozwoju i pomocy techniki ziemia nadal wymaga wielu poświęceń i wielu godzin bardzo ciężkiej pracy fizycznej. Niby jest to zawód jak każdy inny, ale rolnik musi mieć predyspozycje, żeby pracować na wsi (II/36NW/4)
- wieś Bruszewo:
Rolnik zajmuje się uprawą ziemi: orze, sieje albo sadi i czeka na dobre plony. Czasami to te dobre plony, to nic dobrego, ponieważ nie ma gdzie ich sprzedać (I/56B/4).

Na podstawie cytowanych wypowiedzi rysuje się stereotyp rolnika, który jest właścicielem gospodarstwa (a własność ziemi jest nadal cenioną i pożądaną kategorią), uprawia ziemię w sposób zgodny z naturą, nie narusza ustalonych od dawna zasad egzystencji z przyrodą. Jest pracowity, wytrwały i wykonuje z chęcią wybrany zawód, który wymaga ciężkiej pracy fizycznej, a efekty tej pracy nie są adekwatne do nakładów. Jakie jeszcze cechy łączą się ze stereotypem rolnika?

W poglądach respondentów obraz rolnika kojarzy się również z kultem pracy, który przedstawiany jest w następujący sposób:

- wieś Radziucie:
Taki przeciętny rolnik całe swoje życie haruje i haruje, bo trudno powiedzieć, że pracuje, bo robota goni robotę, cały czas jest w kieracie. Pracuje od rana do nocy, nie zdąży ani porządnie wyspać się, ani umyć czy przebrać się. Może nawet nie zachodzi do domu, który z takim trudem wyposażył. On cały czas pracuje, a śpi na stojąco. Ma ciężką pracę ponad siły i należy mu się szacunek (II/9R/5)
- wieś Nowa Wola:
Rolnik musi mieć zamilowanie do pracy na wsi, ponieważ tu nie ma wolnych ani świąt, ani niedziel, musi pracować od rana do nocy każdego dnia; i w świętki, i w piątki. Nie śpi, ponieważ nie ma czasu na odpoczynek. Zaharowuje się od rana do nocy i nic z tego nie ma. Brak czasu na wszystko, nie ma urlopu, zakopany po uszy w gnoju i ziemi i cały czas pracuje. Dzień i noc pracuje, żeby utrzymać się na tym samym poziomie. Życie płynie a on świata nie widzi, tylko pracuje i pracuje, dlatego musi być zdrowym i silnym pracownikiem fizycznym (II/41NW/5)
- wieś Bruszewo:
Pracowitość to główna cecha rolnika. Tylko ciężką pracą można czegoś się dorobić. Rolnik ma dużo pracy od rana do wieczora i nie widać końca (I/42B/4).

Z przytoczonych refleksji na temat pracy wynika, że praca fizyczna rolnika była i jest nadal integralną jego częścią. Charakteryzuje się tym, że jest bezustanna, ogromna, ciężka i złożona oraz niepewna jeśli chodzi o wyniki produkcyjne. Kojarzona jest z wysiłkiem, zmęczeniem, przymusem, trudem i traktowana jako wartość autoteliczna, która jest źródłem szacunku, a wynika z rygorystyki. Wszystkie te argumenty świadczą o występującym ciągle w świadomości mieszkańców wsi chłopskim etosie pracy. W podobnym tonie o pracy rolnika pisała Barbara Fedyszak- Radziejowska, gdy stwierdzała, że etos pracy łączy się z kultem nieustannej krzątania, szacunkiem dla pracy fizycznej oraz potępieniem „próżniactwa” [Fedyszak-Radziejowska 1992, s.16]. Jaka jest praca rolnika: czasowa czy zadaniowa? W świadomości respondentów występuje praca zadaniowa, której efekty są nieadekwatne do poniesionych nakładów. Nie ma zaś w rolnictwie pracy czasowej, systematycznej, ukierunkowanej na osiągnięcie zysku.

Respondenci posługiwali się również pejoratywnymi określeniami rolnika, które związane są z kultem pracy. Oto niektóre przykłady:

- wieś Radziucie:

- *Samobójca, ponieważ sam siebie dobija ciężką pracą i stresem. Jeszcze praca to rzecz normalna, rolnik do niej przyzwyczajony od dziecka, ale to, że musi dobrze nagimnastykować się, aby sprzedać to, co wytworzył może doprowadzić do załamania nerwowego (I/18R/4)*
- *Desperat- ktoś, kto lubi swoją pracę. Przyzwyczał się do miejsca. Nie pracował gdzie indziej i właściwie nie ma wyboru, a zapracowany o tym nie myśli (II/2R/4)*
- wieś Nowa Wola:
  - *Niewolnik, ponieważ jest przywiązany do ziemi i to nie wiadomo dlaczego? Chyba z zamiłowania jeszcze pracuje na roli. Nie opłaca się, a on robi dalej, ot tak z przyzwyczajenia. Haruje jak osioł i nic nie ma z tej ziemi, a jednak egzystuje na niej. Musi pracować dzień i noc, żeby coś z tego mieć. A przecież tak naprawdę to rolnikowi też powinno należeć się z życia coś dobrego, a nie tylko praca i praca (I/24NW/4)*
  - *Męczennik na własnym gospodarstwie, bo przy bydle mlecznym jest dużo roboty: trzeba dwa razy dziennie doić, a on nie może nikogo zatrudnić. 24 godziny na dobę pracuje, inaczej nie da się żyć, a to nie są żarty. Pracuje od nocy do nocy, bez chwili odpoczynku i nie ma czasu wolnego (II/29NW/4)*
- wieś Bruszewo:
  - *Koń do roboty, taki co cały czas ciężko orze bez odpoczynku i bez przerwy. Pracować trzeba bez względu na porę roku od godziny 5.00 (I/44B/4)*
  - *Niewolnik, ponieważ na 24 godziny przywiązany jest do gospodarstwa. Służba to jest a nie praca, cały czas trzeba służyć zwierzętom i roli. Nie ma świąt i niedziel. Każdy dzień jest taki sam – pełen obowiązków (I/43B/4)*

Z przedstawionych wypowiedzi wynika, że rolnik postrzegany jest nadal (zarówno w badaniu z 2010 i 2005 roku), chociaż coraz rzadziej, jako ktoś gorszy. Dowodem są negatywne określenia rolnika związane z kultem pracy i przywiązaniem do ziemi - niewolnik, męczennik, desperat, samobójca, „koń do roboty”, „osioł”. Mimo, że rolnik to człowiek czynu, który zawdzięcza wszystko, co osiągnął ciężkiej pracy, ale ciągle jest niedowartościowany przez otoczenie i upośledzony społecznie. Wydaje się, że stwierdzenie Eugenii Jagiełło-Łysiowej [1969: 130], że „wielowiekowe poniżenie społeczne chłopą przenoszone jest w ten sposób na pracę rolnika, uważaną nie tylko za «najmudniejszy z trudów człowieczych, ale i za najpośledniejszy», a w świadomości chłopskiej utrzymuje się nadal poczucie małowartościowości, które było rezultatem społecznej degradacji w okresie poddańczo- pańszczyźnianym” i trwa do dnia dzisiejszego.

W takim razie, czy na wsi występuje jeszcze chłop, czy już rolnik? Respondenci odpowiedzieli na to pytanie w następujący sposób:

- wieś Radziucie:
  - *Obecnie brak jest jasnego określenia . Chłop kojarzy się z minionymi czasami, a rolnik to raczej taki postępowy, to zawód wyuczony i musi mieć wykształcenie (II/5R/4)*
- wieś Nowa Wola:
  - *Rolnik, to człowiek, który zna się na wytwarzaniu w rolnictwie. Chłopem nazywamy rolników zacofanych, którzy nie idą z duchem czasu i tworzą teorie o tym, że specjalizacja to nic dobrego dla ludzi, ponieważ doprowadzi ona do sztucznej produkcji wszystkiego (I/30NW/4)*
- wieś Bruszewo:
  - *Rolnik- fachowa postawa w rolnictwie, zna się na tym co robi. Chłop - tak gruboskórnice określa się rolnika, który jest zacofany w poglądach(I/51B/4)*

Na podstawie udzielonych odpowiedzi można stwierdzić, że na wsi występuje jeszcze określenie chłop, które dotyczy zacofanego rolnika. Rolnik z uniwersalnego charakteru chłopą przypisanego do ziemi, przechodzi do zawodu, który związany jest z wykształceniem, ale również *rolnik to zawód, który posiada się już od dzieciństwa. Ktoś z miasta, to nie rolnik, bo nie pochodzi z gospodarstwa. Praca w gospodarstwie i praktyka przygotowuje do zawodu (II/1R/4)*. Konkluzja jest następująca, że tylko osoba pochodząca ze wsi może być rolnikiem. Co tak istotnego tkwi w zawodzie rolnika?

Odpowiedź można znaleźć w następujących charakterystykach rolników:

- wieś Radziucie:
  - *Rolnik to samowystarczalna osoba. Potrafi wszystko zrobić w gospodarstwie. Zna się na poszczególnych dziedzinach potrzebnych w gospodarstwie. Zna się na mechanice, finansach i prawie. Musi na wszystkim się znać i wszystko ogarnąć- być dobrym księgowym i sekretarką. Rozumie i rozliczy dopłaty. Śledzi w prasie i telewizji informacje, które jemu są potrzebne w pracy. Cały czas doksztalca się i zdobywa wiedzę. Umiejętności zdobywa od rodziny, sąsiadów, szkoły i z prasy i telewizji (II/11R/4)*
- wieś Nowa Wola:
  - *Rolnik to nie tak, jak jakiś zawód w mieście. W mieście w człowieku jest tylko jeden zawód, a na wsi wszystkie zawody ma rolnik. Rolnik musi orientować się w wielu dziedzinach życia. Musi być elektrykiem, mechanikiem, zootechnikiem, ekonomistą, musi, mieć niewiedomo ile zawodów, nawet weterynarzem. Przeciętny rolnik nie ma startu dobrego, trzeba być robotem, bo polskie rolnictwo oparte jest na własnej sile roboczej (II/38NW/5)*
- wieś Bruszewo:

- *Rolnik to człowiek pracowity, odpowiedzialny, ma również umiejętność planowania, hodowli, agrotechniki, musi być operatywny, zaradny, wykształcony, żeby nie gubił się w biurokracji. Trzeba posiadać obecnie kurs księgowości i korzystać z komputerów. Komputer trzeba mieć albo głowę jak komputer albo naprawdę posługiwać się komputerem, gdy się ma dużo krów. Jest to jeden z najtrudniejszych zawodów, bo trzeba pracować jednocześnie w kilku zawodach: rolnik, weterynarz, mechanik, wszystko w jednym. Jednym słowem rolnik powinien znać się na wszystkim po trochu (II/44B/4)*

W rolniku są wszystkie zawody: pracownik, traktorzysta, dyrektor, bankier, sekretarka, księgowy. Wszystko w jednym człowieku musi mieścić się; i doświadczenie i wiedza. Wszystko wiedzieć musi, co dotyczy gospodarstwa w środku, ale też i to co dzieje się w rolnictwie. Biurokracja jest tak ogromna, że trzeba wypełniać dużo papierków. Świadczenia, druki tym zasypywany jest współczesny rolnik, dlatego musi orientować się w przepisach, albo mieć dobrych doradców (II/58B/5)

W drugim badaniu z 2010 roku (czego nie było w 2005 roku) respondenci stwierdzili, że rolnik jest specyficznym zawodem, ponieważ zawiera w sobie wiele zawodów np.: księgowy, sekretarka, elektryk, mechanik, zootechnik, ekonomista, weterynarz. Zawód ten różni się od zawodów, wykonywanych w mieście, gdzie jeden człowiek wykonuje jeden zawód, a na wsi zawód rolnika mieści w sobie wszystkie inne zawody, wszystkie szczeble od producenta, przez usługodawcę do handlowca- sprzedawcy. Występowanie wielozawodowości jest związane ze zmianami w organizacji pracy. Szybki postęp nauki i techniki spowodował to, że rolnik musi być wszechstronnie zorientowany: rozlicza dopłaty, wypełnia różne druki, posługuje się komputerem, zna się na prawie i ekonomii. W jaki sposób rolnik radzi sobie z tak różnorodnymi problemami?

Z wielością zawodów drzemających w rolniku łączy się przedsiębiorczość czyli taka cecha, która pomaga znaleźć wyjście z różnych sytuacji i postrzegana jest przez ankietowanych w następujący sposób:

- wieś Radziuce:
  - *Obrotny, to taki który potrafi dotrzeć i do urzędu i do producenta i sprzedawcy. Umie rozmawiać, załatwiać sprawy i w urzędzie i z innymi handlowcami. Wie, gdzie udać się po poradę. Musi mieć rozeznanie w realiach gospodarczych, aby wiedzieć, jak zachować się w działalności gospodarczej. Troszczący się o unijne dotacje, po to, żeby z nich skorzystać w sposób przemyślany (I/19R/5)*
- wieś Nowa Wola:

- *Przedsiębiorczy, umie wszystko załatwić i wie, gdzie pójść. Głowę ma na karku tzn. potrafi zarządzać swoim gospodarstwem. Dobra głowa na karku- to dobre myślenie o przyszłości, o tym co zmienić jeszcze, co ulepszyć. Potrafi przewidzieć to, co się opłaca produkować. Zaradny, umie przestać się z działalnością, która nie przynosi dobrych dochodów na taką, która daje więcej pieniędzy. Ma pomysł na specjalizację i potrafi swoje pomysły zamienić w czyn. Uparty w postanowieniach, dąży do wyznaczonego celu. Dobrze się układa w takim gospodarstwie i idzie wszystko tak, jak zaplanował (I/40NW/5)*
- wieś Bruszewo:
  - *Pracowity, przewidywalny, ma głowę do interesów. Rządzenie jest dla niego łatwą. Operatywny człowiek, ponieważ musi zorganizować sobie pracę i w polu, i w oborze i musi umieć załatwić wszystkie formalności w urzędach. Posługuje się zdrowym rozsądkiem. Musi wiedzieć, gdzie i jak sprzedać to co wytworzył, żeby go nie oszukano. Ekonomiczne myślenie występuje, musi wiedzieć w co zaangażować pieniądze, aby wyjść na swoje. Innowacyjny, bo chce zrobić więcej niż inni. Kreatywność- pomysły posiada na nowe rozwiązania (II/59B/5)*

Respondenci określili przedsiębiorczość jako pomysłowość, a rolnik, który wykorzystuje ją w praktyce jest dobrym organizatorem, myśli perspektywnie, umie kombinować, czyli jest sprytny, przewidywalny, chytry, zaradny, przezorny, korzysta ze środków unijnych. Krystyna Krzyżanowska [2003: 23-24] opisała przedsiębiorczość w bardzo podobny sposób, traktując ją jako: inicjatywę, innowacyjność, obrotność, rzutkość, zaradność, sztuka kalkulacji, powoduje zmniejszenie ryzyka, dążenie do zysku, realizowanie nowych kombinacji, skłonność do pokonywania różnych przeszkód, elastyczność w działaniu i myśleniu, twórczość. Przedsiębiorczy rolnik porusza się jednocześnie w wielu środowiskach, sferach oraz światach i łączy w sobie dwa nietradycyjne zasoby: wiedzę i kontakty, które wykorzystuje w środowisku lokalnym.

Innym atrybutem rolnika związanym z aktywnością jest samodzielność, niezależność i poczucie odpowiedzialności za efekty własnego działania. Sposób realizacji tej cechy to wizerunek rolnika:

- wieś Radziucie:
  - *Rolnik ma gospodarstwo i może produkować co chce. Sam decyduje o tym, co chce robić. Jest dyrektorem i pracownikiem razem. Rolnik sam sobą rządzi i robi tak, jak uważa za słuszne. Jest niezależny od nikogo. Sam rządzi sobą i nie musi być podporządkowany komukolwiek i to jest najważniejsze (I/9R/4)*

- wieś Nowa Wola:
  - *Bez obrazu rolnik to „pan całą głęą”. Jest na swoim i nikt nie może mu kazać, co ma zrobić. Sam o sobie decyduje, co będzie robił. Nikt nim nie rządzi. Określenie to dotyczy tzw. dobrych gospodarzy. Natomiast przeciętniak jest nikim, brak szacunku i uznania nawet ze strony sąsiada (II/31NW/4)*
- wieś Bruszewo:
  - *Gospodarstwo to jak własne przedsiębiorstwo, a rolnik sam decyduje, sam sobie pracownikiem i przełożonym, udziela sobie urlopu, kiedy chce. Rolnik nie musi pracować u kogoś obcego, który może go nie szanować i może nim pomiatać. A tak to sam sobie panem. Robi co chce, nikt nim nie rządzi, sami o sobie decyduje (II/57B/8)*

Mieszkańcy ankietowanych wsi, zarówno w roku 2010 i 2005, rysują obraz rolnika- przedsiębiorcy, którego praca ma wiele atutów: autonomię, niezależność, rozumianą jako wolność od kierownika i nadzorca, *bycie panem samego siebie*, możliwość samodzielnego kontrolowania przebiegiem procesu produkcji. Rolnik posiada wszechstronne umiejętności, zdolności kierownicze związane z planowaniem i organizacją pracy. Według Barbary Fedyszak-Radziejowskiej [1992: 15] nagrody „wewnętrzne”, tkwiące w samej pracy, takie jak: możliwość samorealizacji, samodzielnosc i poczucie odpowiedzialności za efekty działania, szanse rozwoju i podnoszenia kwalifikacji, powodują silniejsze motywacje jej wykonania. Wydaje się, że rolnik podobnie jak kiedyś chłop chociaż zniewolony, zawsze był wolny w słowie i czynach. Współczesny rolnik również ceni wolność, nie lubi pouczenia i dyrygowania sobą. Być może przyczyną uprzedzeń do rolników jest ich niezależność w myśleniu, zachowaniu i pracy.

Ankietowani mieszkańcy wsi posługują się różnymi innymi nazwami rolnika:

- wieś Nowa Wola:
  - *Biznesmen to taki człowiek, co myśli o zarabianiu pieniędzy. Nowoczesny rolnik to też biznesmen, czasami chodzi z teczką po urzędach. Dużo ma, ponieważ umie ciężko pracować i zarabiać. Dobre pieniądze dadzą jeszcze lepsze pieniądze (I/24NW/5)*
  - *Przedsiębiorca i menager, nie boi się nowoczesnych rozwiązań, umie zarządzać czasem i pieniędzmi. Korzysta z pomocy państwa i unii. Rolnik w dzisiejszych czasach to profesja (II/37NW/5)*
  - *Obszarnik ma dużo ziemi. Farmer - nazwa pochodzi ze Stanów, a u nas zostaje rolnik (II/39NW/4)*

- wieś Bruszewo:
  - *Gospodarz to człowiek, który pracuje na swoim i gospodarzy czyli uprawia swoją ziemię. Gospodarz jest to gospodarny człowiek czyli pracowity, który sam decyduje o swoim gospodarstwie, sam rządzi i sam odpowiada za wszystko. Rolnik, tak nazywają gospodarza poza wsią, w gminie, w mieście, ponieważ pracuje na roli. Rolnikiem każdy może tak siebie nazwać (I/50B/4)*
  - *Ziemianin, ponieważ posiada dużo ziemi i z uzyskiwanej produkcji rolnej może godnie żyć (II/48B/4)*
  - *Przedsiębiorca rolny to osoba posiadająca duży areal ziemi, organizująca i planująca produkcję rolną według zasad ekonomii. Stara się maksymalizować zyski i jednocześnie minimalizuje koszty (II/52B/4)*
  - *Ziemię uprawia rolnik, chociaż teraz weszła w modę nazwa farmer. Nazwa powstała, gdy weszliśmy do unii, ale u nas tak nie nazywamy rolnika. Producent rolny- ta nazwa ładnie brzmi teraz w mediach, tak nowoczesnie. Nazwa obszarnik, to tak trochę jak ktoś srogi, taki pan i władca ziemi (II/55B/4)*

Z przeprowadzonej analizy wynika, że określenia, dotyczące osób zajmujących się uprawą ziemi są różne: od chłopca, rolnika (najczęściej), producenta rolnego przez farmera, przedsiębiorcę do menedżera i biznesmena. Te ostatnie określenia pojawiły się w drugim badaniu z 2010 roku. Mieszkańcy wsi Bruszewo używają specyficznej nazwy gospodarz (przede wszystkich w 2005 roku) oraz ziemianin. Wybór nazwy gospodarz podyktowany jest względami tradycji szlacheckiej, ponieważ mieszkańców wsi zwykle dzieliło się na tych, którzy posiadają ziemię-gospodarzy i tych, którzy jej nie posiadają [Daniłowicz 1989: 29]. Ankietowani mieszkańcy wsi zgadzają się z tym, że rolnik powinien mieć duży majątek, ale nie utożsamiają współczesnego rolnika z kapitalistą. Teoretycznie rolnik nim jest, ponieważ posiada kapitał- własność, ale w świadomości respondentów nie wystąpiła nazwa kapitalista.

Wnioski

Moje badania potwierdziły niektóre wnioski z badań Pawła Daniłowicza z końca lat osiemdziesiątych XX wieku, w których prywatni właściciele gospodarstw rolnych nazywani byli rolnikami (najczęściej), gospodarzami, rolnikami indywidualnymi, chłopami, klasą chłopską, kmiotami, wieśniakami, chłop-

stwem [Daniłowicz 1989: 23]. Współczesne nazewnictwo bazuje na określeniu rolnik i całkowicie odrzuca archaiczne nazwy właścicieli gospodarstw rolnych. Mieszkańcy wsi posługują się od lat nazwą rolnik, ale środki masowego przekazu i urzędnicy próbują wprowadzić nowoczesne określenie rolnika takie, jak: przedsiębiorca, biznesmen albo farmer.

Nazwy osoby uprawiającej ziemię jest niejednoznaczna. Trudno jest określić, kim jest rolnik w świadomości społecznej. Hasło to wywołuje wielość działań, cały świat, a nawet kosmos. Pewne jest jedno, że rolnik jest właścicielem gospodarstwa rolnego i uprawia ziemię. Jedni producenci rolni osiągają imponujące wyniki, drudzy zaś gospodarują banalnie, jak przed dziesiątkami lat. Wszyscy rolnicy są ludźmi pracy nie tylko zadaniowej, ale coraz częściej czasowej, która wiąże się z wykonywanym zawodem. Zawód rolnika jest specyficzny, ponieważ łączy w sobie wiele innych zawodów i związany jest z wieloma umiejętnościami dotyczącymi zarządzania.

Bibliografia:

- Daniłowicz P. (1989), *Nazwa a stereotyp* [w:] Z. Gostkowski (red.), *Analizy i próby technik badawczych w socjologii*, t. 7, Warszawa
- Domański H., *Klasa chłopska trwa*, „Europa” 1998, nr 5: 9-10
- Domański H., Rychard A. (1997), *Elementy nowego ładu*, Warszawa
- Fedyszak-Radziejowska B. (1992), *Etos pracy rolnika. Modele społeczne a rzeczywistość*, Warszawa
- Gorlach K. (1990), *Socjologia polska wobec kwestii chłopskiej*, Kraków
- Halamska M. (2000), *Charakterystyka społeczna polskich rolników*, [w:] *Chłop, rolnik, farmer?* Warszawa
- Halamska M., *Odchodząca klasa*, „ACADEMIA” 2009, nr 1: 28-30
- Jagiello-Łysiowa E. (1969), *Zawód rolnika w świadomości społecznej dwóch pokoleń wsi*, Warszawa
- Kochanowicz J. (1998), *Wieś europejska w perspektywie długiego trwania*, [w:] Z. T. Wierzbicki, A. Kaleta (red.) *Rolnictwo i wieś europejska*, Toruń-Warszawa
- Kocik L. (2001), *Trauma i eurosceptycyzm polskiej wsi*, Kraków
- Kozyr-Kowalski S. (1979), *Klasy i stany. Max Weber a współczesne teorie stratyfikacji*, Warszawa
- Krzemiński A., *Chłopska Europa*. „Polityka” 1996, nr 2: 68-71
- Krzyżanowska K. (2003), *Przedsiębiorczość zespołowa rolników i jej uwarunkowania*, Warszawa
- Kulwicki E. (1989), *Kreowanie świadomości*, [w:] J. Socha (red.), *Chłop polski: szkic do portretu*, Warszawa
- Kutrzeba-Pojnarowska A., Leskiewiczowa J., *Zakres pojęcia chłop-uwagi dyskusyjne*, cz. 1, „Kultura Wsi” 1996, nr 2: 191

- Manteuffel R. (1989), *Pod presją mieszczaucha*, [w:] J. Socha (red.), *Chłop polski: szkic do portretu*, Warszawa
- Sawicka J. (1993), *Strukturalne problemy wsi i rolnictwa w Polsce i krajach Wspólnoty Europejskiej*, Warszawa
- Siekierski St., *Chłop czy rolnik*, „Kultura Wsi” 1998, nr 2/6: 158-168
- Słomczyński K. M., Tomescu-Dubrow I (2008), *Systemowe zmiany w strukturze klasowej a ruchliwość społeczna*, [w:] H. Domański (red.), *Zmiany stratyfikacji społecznej w Polsce*, Warszawa
- Stanin T. (1971), *Peasants and Peasant Societies*, Baltimore
- Tomczak F. (1989), *Kierunki rozwoju wsi i rolnictwa w Europie 2000. W kontekście doświadczeń światowych*, [w:] Z. T. Wierzbicki, A. Kaleta (red.), *Rolnictwo i wieś europejska. Od korzeni ku wspólnej przyszłości w XXI wieku*, Warszawa
- Turowski J. (1992), *Socjologia wsi i rolnictwa: metody i wyniki badań*, Lublin
- Wyposażenie gospodarstw rolnych w środki techniczne a cele i kierunki produkcji gospodarstw rolnych*, Warszawa 1998

SUMMARY**The Farmer in the Social Consciousness of the Inhabitants
on the Example of Selected Villages in the Podlaskie Voivodeship**

There is a lot of confusion with regard to the meaning conveyed by the name of a person who farms land. It is hard to unequivocally determine who a farmer is in social awareness. This entry elicits many connections. One thing is certain, i.e., that a farmer is the owner of a farmstead and s/he works the land. Some agricultural producers achieve impressive results, others manage poorly, as it was decades ago. All farmers are workers not only task-oriented, but more often time-oriented and bound with their profession. This very specific occupation combines many other jobs and is linked to many skills connected with management.

Keywords:

a farmer, Podlaskie Voivodeship, social consciousness